

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 141.7:172
ПЧ

БОРАН МАЧАК

Министарство одбране РС
Београд

МИЛОРАД М. ДРОБАЦ

Факултет за правне и пословне студије
Нови Сад

ЕТИЧКЕ АПОРИЈЕ НЕОЛИБЕРАЛИЗМА

Сажетак: Савремени светски економски ауторитети прихватају чињеницу да светском економијом доминирају два модела - англосаксонски и германско-јапански. Фокусирајући се на англосаксонски привредни модел, у раду се демистифицира најекстремнији облик заступљеног економског либерализма - неолиберализам. Начин пословања и пословна, као и свака друга, етика у наведеној форми савременог колонијализма и империјализма, губи своје елементарне атрибуте. Термини као што су: бескрупулозност, корумпираност, неједнакост, раслојавање и сл., снажан су аргумент у акцијама бораца против новог светског поретка, погубних ефеката глобализације и „слободног” тржишта. Циљ рада је „осветљавање” суштине и особености неолиберализма, с акцентом на његове *етичке апорије*¹.

Кључне речи: либерализам, неолиберализам, глобализација, улога државе, слободно тржиште, етика.

Увод

Неолиберализам представља политику и процесе у савременом свету који су у функцији релативно малог броја најмоћнијих предузетника, вешто огрнутих плаштом „демократске” државе, који контролишу целокупни друштвени живот на планети у циљу максималног увећања личног профита.

Прерастајући економију, неолиберализам функционише и као глобални политички, па и културни, тренд. Неспорно је да се може назвати и „капитализмом без рукавица” јер је очигледно да снаге бизниса никада интензивније и агресивније нису атаковале на све сфере друштвеног живота и сламале моћ најозбиљнијег противника – државе.

Заговорници два, у стручним круговима, „најзаступљенија” модела привредних система - англосаксонског и германско - јапанског, прихватају да је тржиште главни инструмент за регулисање економије, те се здушно залажу за потпуну алокацију² ресурса, односно за глобализацију. Оно што их битно дистанцира је схватање улоге (још увек неизбежне) државе у привредним токовима.

Изразито наглашена (дистрибутивна) улога државе је карактеристична за земље германско - јапанског „стила” пословања. То су друштва с „вођеним тржиштем”. По англосаксонском моделу минимално уплитање државе треба усмерити ка стратешком циљу, тј. ка економској ефикасности. У овом моделу деловања доминантан је идеал „индивидуалистичког”.

У прилог потреби за аргументованом расправом о етичности неолиберализма говори и „држање на нишану” школа, библиотека, синдиката, добротворних организација и сл. Наиме, неолибералима не треба грађанство, већ потрошач. Не треба им заједница, већ тржни центар. Не треба неко ко мисли, већ неко ко их следи.

¹ *Aporia*, грч.– збуњеност, беспомоћност, нејасноћа, логичка тешкоћа, сумњива ствар; тј. недоумица, нерешив проблем који произилази из сукоба два логичка суда (Клајн, И. и Шипка, М., 2006: 136).

² То подразумева: 1. смештање, распоређивање, дозначавање; 2. екон: одобравање рачуна, трошкова; додела (задуживање, средстава), (Клајн, И. и Шипка, М., 2006: 98).

У водећим земљама глобализма изражена је хедонистичка култура, која смисао живота види у материјалном обиљу, удобности и чулним уживањима. Мото да „свака генерација мора живети боље од претходне”, довео је до тога да млади на Западу данас троше много више од својих родитеља. Глобални приход се непрестано увећава, као и профит транснационалних корпорација.

Поред тога, забрињавајућа чињеница је наивност највећег броја држава у транзицији које, при избору свог новог економског курса, који се неизбежно имплицира у све поре живота, слепо следе идеје неолиберализма.

Либерализам као претеча неолиберализма

Међу многим објашњењима термина *либерализам*³, фокусираемо се на она које се односе на политичке идеологије, доктрину и политичку праксу.

Либерализам је политичко учење које обухвата неколико историјских и модерних идеологија које сматрају одбрану личних слобода основном сврхом државног устројства (владе). У основи, либерализам је систем који се залаже за *државно уређење* коме је циљ што је могуће *већа слобода појединца*, постигнута кроз демократски процес, под *заштитом правне државе*.

Либерализам се најчешће дели на *социјални*, који је тежишно окренут „слободном” појединцу и кога карактерише минимално задирање државе у приватни живот појединца, те на *економски* који спутава државне интервенције у економији.

Сматра се да идеје либерализма имају своје корене у времену хуманизма и ренесансе, као и револуције 1688. године у Великој Британији. Међутим, прве покрете широко прихваћене као „истински либералне” налазимо у просветитељству, посебно Виговаца у Енглеској, филозофа у Француској (Жан-Жак Русо,

³ Либерализам, 1. слободоумност, слободарство; 2. политичко учење према коме друштво треба слободно да се развија, без мешања државе у друштвене односе; политички покрет за остваривање слободне мишљења, слободног економског развоја и др... (видети шире Клајн, И. и Шипка, М., 2006: 700).

Волтер, Дидро, Монтескје) и покрету за независност у америчким колонијама. Ови покрети били су супротстављени апсолутној монархији и разним облицима религијског правоверја и клерикализма, када су, по први пут, установљени концепти права појединца и владавине права, те истакла важност управљања државом преко изабраних представника.

Политичка филозофија Џона Лока (John Locke)⁴, либерално-утилитаристичка доктрина државе коју је заступао Џереми Бентам (Jeremy Bentham)⁵, те индивидуализам Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill)⁶, најпознатија су теоријска утемељења либерализма. Својеврсна разматрања о либерализму могу се приписати и Н.Макијавелију (Niccolò di Bernardo dei Machiavelli) (1468-1527), Ж. Бодену (Jean Bodin) (1530-1596), Т. Хобсу (Thomas Hobbes) (1588-1679), Б. де Спинози (Baruch de Spinoza) (1632-1677) и Ш. Монтескјеу (Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu) (1689-1755).⁷

Либерали по правилу су на страни права на одступање од установљених норми и ауторитета по политичким или религиозним питањима и у том смислу су наспрам конзервативизма. Пошто је право појединца да сами обликују своје друштво такође међу основним поставкама либерализма, либерали су готово увек супротстављени тоталитарним (а често) и колективистичким идеологијама (нпр. фашизму или комунизму).

Либерализам карактерише *непријатељство и сумњичавост према државној моћи*. За либерале држава *не треба бити једини*

⁴ Џон Лок (1632-1704), енглески филозоф, који своју политичку филозофију у заснована на природноправној доктрини и садржи класичне формулације темелних начела либерализма („Две расправе о влади”). - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

⁵ Џереми Бентам (1748.-1832.) развио је концепт „laissezfaire” наглашавајући три кључна фактора производње:склоност ка предузетништву (жеља за производњом богатства); техничко знање потребно знање за производњу богатства); моћ капитала (могућност производње богатства). Мотив пословања предузетника искључиво је профит. - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

⁶ Џон Стјуарт Мил (1806-1873) се противио колективистичким тежњама, наглашавајући значај квалитета живота за појединца. Његова подршка утилитаризму утврдила је либерализам у начелима сврсисходности и прагматичности. - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

⁷ - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

владалац, а центара моћи мора бити више. У циљу успостављања демократског поретка државу треба одвојити од цивилног друштва. Форма која је држави дозвољена је безлична, а њен пожељан облик је законски ограничена структура власти. Дужна је да уставом гарантује формалну једнакост (пред законом) и формалну слободу (од самовоље), као и грађанске и политичке слободе као што су; слобода говора, изражавања, удруживања и мишљења; нужно је и да се обезбеди страначки плурализам који подразумева гесло: "један човек – један глас".

Неолиберализам – екстремни стадијум либерализма

Настанак, развој и идеолошка утемељења

Настао на темељима идеја и ставова економског либерализма, појам се у пословним круговима почиње интезивније користити током седамдесетих година 20. века, када је генерално дошло до смањеног утицаја политичких влада на привреду. У средишту неолибералног мишљења је концепција „економског човека” (*homo economicus*).

Многи теоретичари сврставају међу неолиберале политичаре Тонија Блера и Герхарда Шредера, те економисте Џозефа Штиглица (Joseph Eugene Stiglitz) и Милтона Фридмана (Milton Friedman). М. Фридман⁸, поред Фридрих фон Хајека (Friedrich August von Hayek)⁹, сматра се најистакнутијим поборником, тзв. *тоталног капитализма*.

Ово гледиште тежи да политичка и економска клима буде повољна за приватна улагања, уз заштиту сировина које припада-

⁸ Фридман Милтон (31. јул 1912.–16. новембар 2006.), амерички економиста. Нобелову награду за економију добио је 1976. године, „за свој допринос на пољу анализе потрошње, монетарне историје и теорије и за демонстрацију сложености стабилизационе политике”. - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

⁹ Фридрих Август фон Хајек, (1899-1992), аустријски либерални економиста и политички филозоф. Добио је Нобелову награду за економију 1974. године. Као представник, тзв. Аустријске школе, фон Хајек је чврсто веровао у индивидуализам и тржиште и био је немилосрдан критичар социјализма. Хајекова дела извршила су снажан утицај на нову десницу. - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

ју корпорацијама, чак и кад су лоциране „тамо далеко”. Основна правила су укратко следећа: либерализовати трговину и финансије, пустити да тржиште одређује цене („подесити цене,“), зауставити инфлацију („макроекономска стабилност,“), спровести приватизацију (Чомски, 1999: 20).

Маргарет Тачер и Роналд Реган се сматрају најјаснијим проповедницима јеванђеља слободног тржишта. Реганов „крепки индивидуализам” као и чврстоћа „гвоздене леди” су изменили правила игре широм света. Реган је америчкој индустрији дао више увозних повластица него иједан од његових претходника у више од пола века (Чомски, 1999: 44), а премијерка Велике Британије, да би обезбедила продају оружја Турској, лично се сложила за исплату 22 милиона фунти за изградњу метроа у Турској престоници. У то време, по писању *Обсервера*, до два милиона британске деце патило је од слабог здравља и неухрањености (Чомски, 1999: 78-79). Пример неолиберализма, у својој крајности, био је режим генерала Пиночеа у Чилеу. Војска у Чилеу је 1973. године срушила демократски изабрану владу због тога што је Аљенде *ометао бизнис у контроли чилеанског друштва* (Чомски, 1999: 8). Салвадор Аљенде је 5. децембра 1972. године пред Генералном скупштином Уједињених нација изнео оптужбу да су директно две компаније из САД - *ИТТ и Kennecot - Kopper* у позадини свргавања владе Чилеа (Мицић, 1974: 87).

Логика капиталистичке рационалности види се у контроли надница и смањењу трошкова „социјалне државе” ради повећања профита. Неолиберали су оштри противници редистрибутивне улоге државе и трошкова „јавних служби”.

Идеолошко утемељење неолиберали налазе и у ставовима многих теоретичара. Нарочито помињу англо-саксонске теоретичаре¹⁰, посебно Адама Смита (Adam Smith) и његова разматрања о „богатству народа”¹¹. Он је указивао на то да су главни архи-

¹⁰ Пре свих, тзв. Британска школа – Адам Смит (1723.-1790.) и Давид Рикардо (David Ricardo) (1772.-1823.) позната по поистовећењу функција предузетника са капиталистом. - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

¹¹ Шкот Адам Смит излаже теорију да би појединци могли обликовати како морални систем, тако и економски живот, без управљања за потребе државе. Штавише, најјаче ће бити управо оне нације које своје појединце оставе слободнима да остварују личне иницијативе. Сматра се великим поборником принципа ми-

текти политике Енглеске *трговци и индустријалци* који користе државну власт за сопствене интересе ма како „погубни, били за друге, укључујући ту и народ Енглеске (Чомски, 1999: 20). Ипак, савремени неолиберали су најзначајнију идеолошку подлогу нашли у ставовима Џона Ролса (John Rawls)¹², те посебно Роберта Нозика (Robert Nozick)¹³.

Из „теоријског сукоба”, који би са правом могли назвати „*Теорија правде против теорије овлашћења*” две изузетне политичке и филозофске фигуре САД са краја 20. века, неолиберализам је добио снажан замањ. Одговарајући на политичку мисао Ролса, који се залагао за јаку државу, савремени екстремнији неолиберали више су се приклонили Роберту Нозику.

Ролсова најважнија књига *Теорија правде* (1971) сматра се за најзначајније дело политичке филозофије написано на енглеском језику после Другог светског рата. Она је извршила подједнако јак утицај на модерне либерале и социјалдемократе.

Нозик је, као одговор на идеје Џона Ролса, своју теорију објавио у делу *Анархија, држава и утопија* (1974).

На рад обојице знатно је утицала теорија *аутономије личности*. Аутономију су и теоретичари пре њих тумачили на два начина:

1. да влада мора бити активно ангажована на промоцији добра (*Платонове идеје*), и
2. да појединци требају следити своје мишљење по цени коју су спремни платити (*идеје Џон Стјуарта Мила* (Павловић, 2005: 22-23).

нималног владиног уплитања у рад слободног тржишта. Његово најважније дело, *Богатство народа* (1776), нуди објашњење како би се слободно, неуређено тржиште природно само регулисало кроз збир појединачних одлука учесника. Смит наводи да се предузетничка активност остварује: 1. марљивошћу и штетљивошћу, 2. пословним спекулацијама и 3. пословним иновацијама. Треба истаћи још неке Смитове идеје битне за овај сегмент: „Профит је награда за ризирање капитала, а не вођење предузећа”, „Предузетници инвестирају у своја предузећа овисно о потражњи за њиховим производима, а у складу с тим су и награђени”. - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

¹² Џон Ролс (21. фебруар 1921 - 24. новембар 2002), амерички филозоф и професор политичке филозофије на Харварду. - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

¹³ Роберт Нозик (16. новембар 1938. — 23. јануар 2002), амерички професор и политички филозоф. - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

Обојица својатају идеје Џона Лока и сматрају да правилно тумаче његова четири права - *слободу, здравље, живот* и *поготово во својину*.

Ролс је био присталица *деонтолошког*¹⁴ либерализма. Код деонтолога *исправно* има предност над *добрим* (Павловић, 2005: 118).

Правда као непристрасност је Ролсова концепција правде (Ролс, 1998: 21-64) са два основна принципа – *принципом највеће једнаке слободе*,¹⁵ и *принципом разлике и непристрасно једнаких могућности*¹⁶. Уз ове принципе везује два приоритета, којим елиминише произвољност или интуитивност, а то су *приоритет слободе* и *приоритет правде над ефикасношћу и благостањем*. Најважнији елемент у Ролсовој почетној позицији је *вео незнања*. Требају се елиминисати све природне предности као *интелигенција, таленти, статус...* (Ролс, 1998: 134 -138).

Нозика сматрају заговорником *либертаријанизма*. Многи *либертаријанци*¹⁷ виде живот, слободу и имовину као коначна права која поседују појединци, те да довођење једног од њих у питање нужно угрожава и остале. У демократијама, они сматрају компромисе о овим правима појединаца „тиранијом већине”.

Према Ролсу, држава мора бити јака, обезбеђивати једнакост, те бити праведна, док према Нозику треба бити слаба и минимално утицајна. По Нозику је једина легитимна држава она која је настала деловањем невидљиве руке тржишта. Ту се држава посматра као скуп узајамно обавезујућих споразума, која је слична било ком приватном удружењу и која спонтано настаје (Павловић, 2005: 61).

¹⁴ Деонтологија је наука о дужностима.... (Клајн, И. и Шипка, М., 2006: 337).

¹⁵ „Свака особа треба да има једнако право на најширу схему једнаких основних слобода, која је спојива са сличном схемом слободе за друге.” (Ролс, 1998: 70).

¹⁶ „Друштвене и економске неједнакости треба да буду уређене тако да је исто време: а) разумно очекивати да буду свакоме од користи б) да су повезани са положајима и службама који су отворени за све.” (Ролс, 1998: 70).

¹⁷ Међу познатим декларисаним *либертаријанцима* или особама блиским либертаријанским идејама су и глумац Клинт Иствуд, суоснивач *Википедије* Џими Велс, те Мајкл Баднарк, политичар, кандидат на председничким изборима у САД 2004. - <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

Нозик инсистира на друштву са приватном својином. Он сматра да људи уживају права већ у природном стању, без државе. Жртвовање за друге није нужно, што заговара Ролс залагањем за дистрибуцију примарних добара од бољестојећих лошестојећима. Нозикова концепција правде је *правда као овлашћеност*. Има три дела, и то:

- изворно присвајање имовине,
- трансфер имовине, и
- исправљање неправде настале у вези са присвајањем имовине.

Међутим, у томе не треба претеривати. Ако неки истраживач пронађе састојке, измеша их и добије лек којим лечи заразну болест, по Нозику нема обавезу да га подели са другима зато што је оставио довољно састојака у природи да и други могу лако доћи до истих јер колико год песка зграбиш, оставио си довољно и другима (Павловић, 2005: 60).

По Нозику, све ствари на овоме свету већ припадају неком ко је на њих овлашћен. Овакво становиште подразумева подршку минималној влади и минималним порезима и супроставља се прерасподели и држави благостања чиме директно напада идеје Џона Ролса.

И Нозик дозвољава дистрибуцију, на основу својеволјних договора, што су корпорацијски челници вешто претворили у став који би могао гласити: „*Исправно је да ја као богати велеседник разменим свој новац на који сам овлашћен, за твој напоран и тежак рад за који си ти овлашћен. Слободна воља којом упошљавам неког и плаћам га колико год је он слободно спреман да то прихвати, врховни је судија*”!?

Ролс кохерентније успоставља везе између друштва и појединца, док Нозик идеал аутономије везује за добростојеће појединце. Ролс се залаже за праведну и контролисану расподелу друштвеног богатства; заговара велику државу која одлучује о расподели дохотка међу грађанима. Сваки појединац има обавезу да се покорава праведним институцијама које *постоје и на нас се односе*¹⁸. Преко државе тежи се успостави примат правде над до-

¹⁸ „Са становишта теорије правде природна је дужност да се подржавају и унапређују праведне установе” (Ролс, 1998: 305).

бром. Нозик се залаже за *слободно и тржишно дистрибуисање друштвеног богатства*.

Дакле, преко *вела незнања*, Ролс искључује почетна овлашћења, а преко државе тежи правилној дистрибуцији, што Нозик оповргава ставом да, ако су људи овлашћени на своје природне ресурсе, онда су овлашћени и на све што одатле произилази. Ако својим примарним овлашћењем, нпр. талентом за писање напишем *bestseller*, све што је са талентом повезано, хонорари, популарност, слава, итд. моја су и само моја секундарна овлашћења (Павловић, 2005: 87).

По Ролсу људи нити су овлашћени, нити шта поседују - они су само складишта и чувари одређених ресурса. Сви талентовани имају право да их користе, те да уживају повластице, али ако, и само ако, побољшавају ситуацију оних који при рођењу нису имали толико среће.

Заслуга представља награду за нешто што неко уради. Експлицитно се цени радња, а имплицитно таленат. Дистрибуција заслуга, по Ролсу, не треба да има везе са талентом, што Нозик категорички одбацује тезом да га ништа не обавезује, као оног ко је у повлашћеном положају, да се одрекне веће добити због оних у неповољнијем.

Ролс сматра да, када нечије способности буду мање тражене и временом се погоршају, та особа не треба да губи своју моралну вредност, што мора бити верификовано и правно. Иако је, како сам истиче, *изградио схватање правде које пружа разложно систематичну алтернативу утилитаризму*, Ролс је остао упамћен и по кориговању својих идеја. У предговору издању *Теорије правде* на српском језику, 12. новембра 1990. године, он као слабост сматра објашњење слободе, као и објашњење примарних добара, те представљање аргумената првобитног положаја и идеја о демократији заснованој на поседовању имовине и идеје о постојању државе благостања (Ролс, 1998: 7-12).

Нозик је кориговао свој став о *тоталном либертаријанизму*. И поред тога што основни појам моралних ограничења, пре сугерише дужност поштовања туђих права, него што гарантује право обезбеђења реализације сопствених права, Нозик је одлучио да либертаријанско ограничење (*забрану агресије на другог*) интерпретира као право, а не као дужност (Џекић, 2007: 220).

У својим теоријским расправама и Нозик и Ролс газе Локов принцип да сваки *грађанин треба уживати људска права самим тим што је људско биће, а не зато што је члан неког удружења и социјалног слоја*. Однос државе и добродостојних појединаца показују чињенице, нпр. да председник *Ценерал моторса* има свето право да током боравка у Вашингтону посети председника САД, *Ценерал Илектрика* - министра одбране, а *Ценерал Динамика* - у било које време, било ког генерала (Радосављевић, 2005: 405).

Уместо конкретне личности јавља се апстрактни и обезличени појединац. Ролсов „репрезентативни појединац” није ништа друго него синоним за групу људи. Нозиков „појединац” синоним је за целокупно чвечанство! Стога се, сасвим парадоксално, у теорији која полази од суверености појединца, у жики и сржи, уместо појединца, налази колектив (Цекић, 2007: 222)!

Очигледно, код Ролса је појединац спутан државом, а код Нозика корпорацијом.

Неолиберализам – екстремни стадијум либерализма

Неолиберализам је данас политичко гледиште које види свет у терминима тржишних метафора: „*време је новац*” или „*свако има своју цену*”. Под њим се подразумева и програм смањивања трговинских препрека и унутрашњих тржишних лимита, као пут ка капиталистичком систему више ослоњеном на слободно тржиште.

У планетарним размерама, то је форма савременог колонијализма и империјализма. Заговара бенифиције богаташима, а трошкове сиромасима. Што корпорацијски моћници имају више власти, све су похлепнији, а што су богатији представљају се сиромашнијим.¹⁹ Парафразирајући чувену мисао Лава Троцког: „Можда се ви не интересујете за рат, али се рат интересује за вас”, данас је одржива и синтагма: „Можда се ви не интересујете за неолиберализам, али се он сигурно интересује за вас”!

Водећа индустријска друштва, а пре свега САД, успевају да задрже државни сектор на који се привреда знатним делом осла-

¹⁹ То је, тзв. „*ефекат конзумирања слане воде*” - што је више пијеш, све си жеднији.

ња када преноси трошкове и ризике на цело друштво, а профит приватизује (Чомски, 2008: 287).

Свака акција коју корпорацијски аналитичари оцене као угрожавајућу за њену доминантност у превасходно економском, као и на осталим пољима друштвеног живота, аутоматски постаје сумњива и угржава демократичност, праведност, социјални мир и сл.

Неолиберализам помера тежиште од слободе појединца ка профиту, крупној приватној својини и светској експанзији капитала. Како наш сатиричар Влада Булатовић – ВИБ примећује: „*Богатство нема границе, кад је превелико иде преко границе*”.

Масовна дерегулација, приватизација и либерализација капитала, његово преношење из интерних руку бирократске државе у предузимљивије руке приватног предузетништва први је извор нове ефикасности. Неолиберални пројекат тежи укидању аутономије политичког, на све сфере друштвеног деловања, путем проширења модела економске рационалности. Најплодније тло за његову експанзију су формалне изборне демократије. Свака влада која се противи стварању профита, по заговорницима неолиберализма, постаје недемократска. Ако јој посао није правна заштита приватне својине и заштита поштовања корпорацијских уговора, нека се склони са историјске позорнице. Како наводи Ноам Чомски „најмање двадесет компанија са листе *Fortune 100* не би преживеле да их нису спасиле њихове владе,, тако што су подруштвиле њихове губитке или их једноставно преузеле када су запале у неприлику. Једна од њих је, нпр. *Локид*, који је спасен од колапса огромним позајмицама за које је гарантовала влада (Чомски 1999: 45).

Исказивање воље народа – што би била суштина демократског одлучивања, вешто се каналише у сужене изборе између две опције у којим је увек *све* подређено про-бизнису. Суочене са моћном плимом конкуренције, корпорације у англосаксонском привредном систему, позивају Владу да заштити њихову производњу. Илустративна је „подела улога”, па тако основни принцип код преговарања је да само једна особа (председник) може да преговара за САД; улога Конгреса је да удари печат; улога друштва је да гледа - по могућности да гледа у нешто друго (Чомски, 1999:

55). Неолибералне Владе се ангажују у протекционизму новчаних токова, подстичући јефтин долар, или сервирајући Мултилатерални споразум о инвестирању (Чомски, 1999: 13). Деполитизовано и све мање и мање бирачко тело, које све више карактеришу апатија и цинизам, апсолутно одговара неолибералима.²⁰ Интезивирано је залагање великих и моћних за успостављање „стабилности”,²¹ а не преза се ни од „дестабилизовања ради стабилизације”.²²

Неолиберализам инсистира на „дерегулацији” и јачању тржишта, залаже се за интервенционистичку државу, која обезбеђује привредни раст и сталан профит. У први план се ставља обезбеђивање услова за експанзију моћних привредних корпорација и светског тржишта капитала. Здушно се пропагира страст према „слободним” тржиштима. САД су отвореним уплитањем Израелу наметале неолиберални поредак - правила која израелски пословни сектор прихвата оберучке, но која су, с друге стране, одмах довела до штрајка 700.000 радника (Чомски, 2008: 217).

На глобалном плану од државе се захтева политичка и војна²³ заштита. Неколико месеци након доласка на власт Клинтонове администрације *Wall Street Journal*, на насловној страни, изражава задовољство што су се, у свим питањима, једно за другим г. Клинтон и чланови његове владе сложили са корпоративном Америком, уз клицање челника корпорација, усхићених што се, са том Владом, слажу много боље него претходном (Чомски, 1999: 72).

Везано за војно поље, постоје примери којим би, у прилог, могла ићи тврдња, „да би се очувала америчка доминација, када посустане америчка информација, на сцену ступа америчка авијација”. Зар то није наставак чувене „сендвич технике” Р. Никсоно-

²⁰ Јасан је одговор зашто у САД дуги низ година не „пролази” предлог закона којим се либерализује стварање нових политичких партија – у обе постојеће доминирају бизнис кругови (Чомски, 1999: 9).

²¹ Напори ЦИА „да се Италија стабилизује”, 1948. године, кад је постојала бојазан победе „некооперативне” стране (Чомски, 1999: 22-23).

²² САД су морале „дестабилизovati слободно изабрану марксистичку владу Чилеа” јер је „Вашингтон одлучно захтевао стабилност” (Чомски, 1999: 23).

²³ Макијавелијев став, да циљ оправдава средства, као и Клаузовицев, да је рат продужена рука политике; буџет Пентагона који је увек енормно висок, итд.

ве „бомбе”, па преговори, па бомбе (Мицић, 1974: 97). У септембру 2002. године, Бушова влада објавила је *Стратегију националне безбедности*, у којој је прогласила право да се, ако треба, и применом силе уклони све што би евентуално представљало препреку америчкој трајној глобалној превласти (Чомски, 2008: 7).

За *извоз америчких вредности* делегирају се разни форуми, нпр. Светска трговинска организација (СТО), група Г-7, Генерални споразум о тарифама и трговини (ГАТТ), као и саме Уједињене нације (УН), које и саме често потпадне под немилосрдан утицај креатора новог светског поретка.²⁴ Како истиче Чомски, од 1960. године Вашингтон је први када треба ставити вето на резолуције Савета безбедности (Чомски, 1999: 59), а бахатост је видљива и у односу према Савету безбедности државног секретара Колина Пауела, који је при другом нападу на Ирак изјавио да „Савет, наравно, може о томе расправљати како год жели,, али „ми имамо овлашћења да чинимо оно што сматрамо неопходним,, (Чомски, 2008: 43).

Борба за превласт је толико жустра да правило „време је новац” постаје „сваки интервал времена је вредан више од оног пре њега”. Новац се креће брзином светлости. Информација још брже.

У данашњим условима, експанзија неолиберализма је могућа само кроз глобализацију (која додуше има и своје светло лице - појављује се као епитет мултикултуралне општости и међузависности, засноване на поштовању права свих људи), нарочито, кроз део видљив у дискриминацији људи на основу политичке и економске моћи. Настаје свет у којем транснационалне корпорације, повезујући своје интересе, делују на глобалној основи. Следећи своју визију и мотиве, корпорације се повезују, долазећи често у сукоб са локалним легалним системима. На тој основи, корпорације приморавају националне државе да се повезују преко различитих асоцијација, релативизирајући, при томе, и појам суверенитета (Икач, 2005: 13).

²⁴ Међународни суд правде (ИСЈ), проглашен је неприкладним форумом када је исти осудио САД по спору Никарагве са САД, ради незаконите употребе силе; изјаве М. Олбрајт: „Нека господин Гали не заборави ко га плаћа” или „САД ће се према другим понашати мултилатерално онда кад то можемо, а унилатерално кад морамо” (Чомски, 1999: 86-89).

Иако као предности глобализацијског процеса, заговорници *истичу* брисање граница међу државама, брже комуникације, бржи развој неразвијених(?), те бржи напредак економије и науке(?²⁵), *несумњиво смо суочени са појавама којим се глобално друштво води у пут малих плата и високих профита*²⁶ уз све већу поларизацију и друштвену дезинтеграцију.

У земљама у тзв. „транзицији”, боље упућени као што су директори државних предузећа, политичари и функционери, у *регановско-тачерској дерегулацији* видели су прилику да постану велики капиталисти. У *разваљеним државама* без законског реда јасно је да је могућ *дивљи капитализам* у коме се, у бесцење, продају некад гигантска предузећа. Ту су, по правилу, знатна повећања трошкова услед ангажовања екстерних лица, као и још погубнија експанзија неселективног отпуштања. Систем „убаци бомбу у собу пуну људи и затвори врата” разорно делује на морал „преживелих”. Под синдромом „кривице” према отпуштеним, лојалност предузећу пада, док неизвесност и страх од следеће, веома извесне „чистке”, расте.

„Нема бесплатног ручка” истицао је Милтон Фридман, а традиционално пословним Јеврејима приписује се изрека: „Ако вам није јасно зашто се дешавају неке чедне и необјашњиве појаве, пробајте пратити токове новца - вероватно ћете добити одговор.” У неолиберализму профит је дефинитивно изнад људи. Иако су и, у досадашњем разматрању, многе поменуто појаве асоцирале на одсуство моралности, неопходно је детаљније сагледати погубност неолиберализма на етичност.

Етичке апорије неолиберализма

Водећи западни теоретичар етике Р.Т.Д. Џорџ (Richard T. De George) истиче да је етика системско настојање да се наше индивидуално и наше друштвено морално искуство учине смисао-

²⁵ На високим привредним школама, школују се стручњаци за „привредна ратовања”. Видети шире Радосављевић, 2005: 217-256.

²⁶ Председник трговинског ланца конфекције *Дректлер* има плату 250.000 \$ на сат (Радосављевић, 2005: 409).

нима, тако што ће се одредити правила која треба да владају људским понашањем, вредности достојне стремљења и карактерне црте које заслужују да у животу дођу до изражаја (Ди Џорџ, Р.Т., 2003: 31).

Етика је незаобилазни део бизниса. У томе контексту, пословна етика се бави моралним питањима у пословном деловању. У пракси егзистира *мит о аморалном бизнису*, како се назива општеприхваћено гледиште на амерички бизнис. Пословна етика представља поље двеју различитих перспектива: *моралне* или етичке и *пословне* или економске перспективе. С једне стране, морална перспектива за своје полазиште узима моралне вредности (базиране на *бихевиоризму*²⁷) какве су *истина, правда, поверење, поштење, солидарност*. С друге стране, пословна перспектива темељи се на економским вредностима (основа је *утилитаризам*²⁸) и категоријама какве су *профит, ефикасност, конкурентност, успешност*. Пословни људи поступају неетично не зато што жуде да нанесу зло, већ просто зато што желе да остваре добит (Ди Џорџ, 2003: 17).

Несумњиво, постоје дубоко неетичке активности неолиберализма. Ипак, исти је лицемерно окарактерисан као политика слободног тржишта, подстрек приватном пословању и потрошачком друштву, те успешан борац против некомпетентних, бирократских и паразитских влада, које, чак и кад се потруде, не доносе ништа добро.

У прву замку неетичности неолиберализам упада чињеницом да се, осим за аналитичаре и мали део пословне заједнице, под тим именом вешто крије од јавности или и не користи. Како истиче Чомски, неолиберализам није баш добар израз: социоекономски режим није нов и није либералан (Чомски, 2008.б: 194). Овај доктринарни систем познатији је као *Вашиingtonски консензус*, чиме јасно алудира на творце и проповеднике (Чомски, 1998: 19-27).

²⁷ Бихевиоризам (енгл. behaviour – понашање) - Психолошко учење засновано на претпоставци да се једино посматрањем људског понашања може доћи до ваљаних података о душевним стањима и процесима (Клајн, И. и Шипка, М., 2006: 216).

²⁸ Утилитаризам (лат. utilitas – корист, utilis – користан) - Тежња за сврсисходношћу, претежно усмерење на остваривање практичне користи... (Клајн, И. и Шипка, М., 2006: 1296).

Профит иницира чудне метаморфозе. Како другачије протумачити следећу: Продукција *Walt Disney* је неко време базирала своју стратегију на забавним парковима и цртаним филмовима за децу, углавном од 5-8 година. Међутим, истраживањем је утврђено да се у следећих осам година у овој групацији може очекивати пад интересовања код деце у САД за 5% и 14% у групацији од 10-14 година. Суочивши се са тим проблемом, *Walt Disney* је следио неколико стратегија. Почео је са прекоокеанском експанзијом (*Tokyo Disneyland*), где је висок ниво популације и младих људи. Затим су пројектовали забавни парк за одрасле и почели су са отварањем биоскопа за старију генерацију у САД. Данас у састав *Walt Disney* света на Флориди улазе хотели, ресторани, ноћни клубови, голф клубови и сл. (Икач, 2005: 23).

Скупо плаћене службе за односе са јавношћу величају „корпорацијску доброту” и вешто је објашњавају *праведношћу*, како смањењем пореза за мали број најбогатијих, тако и разарањем државних установа образовања и социјалне помоћи.

Речи *конзорцијум* и *стратегички савез*, одмах асоцирају на неетичност. Неспорно је да је последица неолиберализма *нестабилна* глобална економија. Како дати епитет праведности огромном порасту друштвене и економске неједнакости, порасту немаштине код традиционално најсиромашнијих, а невиђеном богаћењу богатих. Док витални интереси многих земаља Африке и Латинске Америке (*безбедност, здрава храна, вода, одећа, кров над главом, медицинска нега, основно образовањ, итд.*) уопште нису заштићени, а постоје друштва у којима појединци могу себи зими да приуште употребу електричне енергије за грејање фикуса у приватним баштама (Павловић, 2005: 230).

Како се не згрозити над, неолиберализмом изазваним, катастрофалним стањем човекове средине на глобалном нивоу. У време одржавања, две године брижљиво припреманог, самита о глобалном загревању (*Копенхаген, децембар 2009. године*), медији су нашироко извештавали о „документима који су процурели у јавност” из којих је видљива намера богатих да, уместо да сами смање емисију штетних гасова за 40%, *плате сиромашним предузимање мера на њиховом нивоу*, са готово симболичним ефектима. Има и других примера! Велики број радника замењују машине. Оним који другачије мисле поручује се да ће фабрика бити

пресељена у неку другу земљу. Директан је и атак на човеков живот. Према проценама УНИЦЕФА само 1993. године више од пола милиона смртних случајева у транзиционој Русији приписује се *неолибералним реформама* (Чомски, 1999: 26). Угрожено је здравље на глобалном нивоу. Враћају се „искорењене болести”. Храна и вода су постали бизнис²⁹, противно Римској декларацији из 1996. године, по којој се „*храна не сме користити као инструмент политичког или економског притиска*”. Доба јефтине хране је далеко иза нас. „Природна” или слободна трговина је све мање заступљена. Преко половине трговине САД са Мексиком одвија се путем трансакција унутар америчких фирми са сопственим филијалама у Мексику (Чомски, 1999: 131). Уједињене нације 1995. године, описују 35.000 фирми као транснационалне. У свом саставу оне имају 150.000 чланица. Ова мрежа је толико опсежна да се процењује да се једна четвртина целе светске трговине сада састоји од продаја између поткомпанија исте фирме (Гофлер, 1998: 287).

Неетичност се огледа и у *експериментисању на удаљеним дестинацијама*. По правилу експериментатори увек добро прођу, а објекти настрадају.³⁰ Речник моћника повремено не буде нимало дипломатски. Један службеник Стејт департмента (Одељење за Италију) објаснио је како се политика мора обликовати тако да „*чак и најглупљи жабар схвати у чему је ствар*”.

Хаићани су били тек „*нешто изнад примитивних дивљака*”, према Френклин Делано Рузвелту, који је изјавио да је током Вилсонове војне окупације изнова написао хаићански Устав, како би америчким корпорацијама омогућио да преузму земљу и природна богатства, пошто су маринци распустили непослушни парламент.

Када је Ајзенхауерова влада, 1959. године, на Куби покушала да свргне тек формирану Кастрову владу, Алан Далс, шеф

²⁹ Челници ФАО (Организације за исхрану и пољопривреду) стално говоре о „кризи изазваној манипулацијама са високим ценама хране, поготово житарица” (Чомски, 1999: 83).

³⁰ Експеримент, пре више од 200 година, Владе Велике Британије у Индији са „перманентним овлашћењима везаним за производњу памука”, наметнута трговина опијумом Кини, утицај САД на Бразилске и Мексичке прилике ... (Чомски, 1999: 28-29).

ЦИА, пожалио се како „на Куби нема опозиције способне да се одупре Кастру”, делом и зато што су „у тим примитивним сунчаним земљама захтеви становништва неупоредиво мањи него у напредним друштвима”, па људи и не знају колико заправо трпе (Чомски, 2008.а: 82).

У одбрани овог зла, вешто манипулишући са теоријама из деветнаестог века, браниоци неолиберализма тврде да му нема алтернативе, односно да можда још није савршен, али је једини могући економски систем.

Збигњев Бжежински, по многима један од значајнијих идеолога глобализма, са приметним ликованьем *исмејава* једну од алтернатива – комунизам:

- 1987. године Горбачов је употребио две речи, посуђене из политичке социологије Запада - споменуо је нову совјетску „*политичку културу*” (Бжежински, 2001: 52),

- 10 покретачких сила раскола (Совјетског Савеза – прим. аутора) обухватале су следеће: (1) „*привредне реформе...*” (Бжежински, 2001: 74-75),

- Комунизам постаје „*комерцијални*” (Бжежински, 2001: 158-160),

- Нови *глобални консензус* представља епохалну промену и *повлачи разорне последице* за светски комунизам (Бжежински, 2001: 200).

На глобалном плану је присутно нешто што можемо окарактерисати као „*дресуру јавног мњења*”. Потребно је добити „*сагласност оних којим се управља*”, што одмах сугерише да се људима мора управљати и да се исти морају контролисати. Грађанство се мора поставити на своје место. Његова је функција да буде посматрач, а не учесник акције, осим, ту и тамо, у улози гласача, где може бирати једног од оних привилегованих.

Улога „*непристрасних*” медија у данашњем времену је застрашујућа. Моћ пропагирања „*једино исправних идеја*” или „*нуажних илузија*” у корпорацијским је рукама. Према Чомском, трошкови за маркетинг премашују један билион долара годишње,... од чега се велики део опорезује, тако да људи плаћају привилегију да се манипулише њиховим ставовима и понашањем (Чомски, 1999: 69).

Према Тофлеру, тзв. „*доктори пропагандног ткања*” смислили су и вешто користе варијације *шест кључева* за промену мишљења (Тофлер, 1998: 195-197):

Први кључ - Оптужба за злочин

Петнаестогодишња кувајтска девојчица за време заливског рата сведочила је пред америчким конгресом о ирачком „убијању беба” и „крађи инкубатора”. То је сервирано свету. Оно што није је чињеница да је она била кћи кувајтског амбасадора у САД, те да је њена појава била представа у организацији фирме за односе са јавношћу *Hill&Knowlton*.

Други кључ - Хиперболична инфлација улога укључених – техника „великих звона”

„*Све што нам је драго, у опасности је*”.

„Није ствар само у независности Кувајта, снабдевању света сировом нафтом, елиминација нуклеарне опасности Ирака, већ побогу и судбина саме цивилизације!” „Куба ³¹ ствара проблеме по хемисфери”. А зар нешто слично није слушано и на овим просторима? Одакле су главни негативци у филмовима о Балканском геополитичком кошмару?

Трећи кључ - Демонизовање и дехуманизација противника

На релацији Буш старији - Садам Хусеин, размењиване су речи „*Велики Сатана*”, „*Баво у Белој кући*”, „*Хитлер*”...

Четврти кључ - Поларизација

„*Ко није са нама, тај је против нас*”.

Ту нема неутралних. Присутан је чувени принцип *искључења трећег*.

³¹ На Кубу су се дуго бацали леци у коме се становништво позива на „сврगाвање тираније и недемократије”, али, сама западна штампа је писала: „Куба има 57.000 лекара на 11 милиона становника, наспрам 25.000 на 40 милиона људи у Јужној Африци”(1996) или „Земље трећег света сматрају Кубу међународном суперсилом због њених просветара, лекара, грађевинаца и других укључених у међународне услуге. До 1988. године број кубанских лекара ангажованих у мировним мисијама је био већи него било које индустријализоване земље или Светске здравствене организације” (Чомски, 1999: 94-95).

Пети кључ - Позив на бојју казну

Манипулише се религијом. Сматра се да је за американце најчаробнија фраза: „*Бог благословио Америку*”, помоћу које је религија моћно повезана са њиховим тумачењем демократије.

Шести кључ - Метапропаганда

Пропаганда која дискредитује пропаганду супарника. Посебно је упечатљива јер, уместо да доводи под сумњу истинитост једне приче, она доводи у питање све што долази од супарника. Да ли вас асоцира на термин „*стереотипи*” или „*етикетирање*”? Није ли баш тако анатемисан Ирак? А због чега? Контрола над великим материјалним богатством подручја око Залива³² гарантује да ће америчко-британским енергетским компанијама припасти највећи део астрономских профита. То богатство рециклирањем се прелива у америчку и британску привреду и на многе друге начине, између осталог, преко војне опреме (па тако и високотехнолошке индустрије), грађевинских пројеката и деоница. Уочена „безгранична стратешка моћ”, тог подручја тако постаје полука помоћу које се остварује превласт у светским размерама. Све су то јасно увиђали планери послератног света, а то једнако снажно вреди и данас (Чомски, 2008: 201).

Свакако, овде није реч о приступу тим ресурсима, већ о контроли над њима (и о профиту за енергетске корпорације). Као што је амерички потпредседник Дик Чејни приметио, контрола над енергетским изворима представља „*средство за застрашивање или уцењивање*”, - хтео је да каже када је у рукама других (Чомски, 2008: 202).

Проповедници неолиберализма већ покрећу расправе о правичнијој расподели природних богатстава, „*упирући прстом*” на Блиски исток, Каспијски басен и Сибир, без могућности уплитања неког из Азије или Европе.

Цитирајући харвардског политиколога Самјуела П. Хантингтона (Samuel Phillips Huntington) који је, у пролеће 1993. године, изнео често цитиран став: „*У свету без примата Сједињених др-*

³² Тамо су налазишта нафте друга по величини у свету, која се врло јефтино могу експлоатисати. Ирак је смештен у средишту највећег налазишта фосилног течног горива на свету (Чомски, 2008.б: 202).

жава било би много више насиља и нереди а мање демократије и привредног раста него у свету у којем би и даље Сједињене државе наставиле да имају више утицаја од било које друге земље у вођењу светских послова. Очување међународног примата Сједињених држава је кључно не само за благостање и безбедност Американаца већ и за будућност слободе, демократије, слободне економије и међународног поретка у свету., (Хантингтон, 1993: 83), Бжежински то објашњава у књизи *Велика шаховска табла*, на следећи начин, и то: „*Америка је сада арбитар у Азији, утолико што нема важнијег азијског питања које би се могло решити без америчког учешћа или насупрот њеним интересима! Од тога у којој мери она успева да манипулише главним геостратешким играчима на евроазијској шаховској табли и од тога у којој мери она управља кључним геополитичким стожерима зависиће дуготрајност и стабилност америчког глобалног преимућства*” (Бжежински, 1999: 181), додајући да „*следи да ће шира Европа и проширени НАТО добро служити и краткотрајним и дугорочним циљевима америчке политике. Шира Европа ће проширити и опсег америчког утицаја - између осталог и кроз улазак нових чланова из Централне Европе, тако што ће се на тај начин у европским саветима повећати број држава склоних Америци - а да при томе ова Европа неће постати политички толико интегрисана да би могла у ближој будућности довести у питање Америку кад је реч о геополитичким стварима од великог значаја за њу било где другде, посебно не на Средњем Истоку*” (Бжежински, 1999: 185).

Концентрисана *приватна моћ* отупљује широке народне масе. Одлучивање се пребацује са друштвене арене на институције које ником не полажу рачуне: *краљеве и принцезе, свештеничке касте, војне хунте, модерне корпорације*. Одлуке Ценерал електрика (*General Electric*) и Ценерал Моторса (*General Motors*) одлучујуће утичу на обичног човека. *Закључци* са састанака директора ОПЕК (*OPEC*) имају још наглашенију моћ.

Тероризам је такође добио одлике глобализације и све је већи број напада у местима која немају директну везу са матичним земљама инспиратора. Наравно да се прећуткују лоше стране глобализацијског процеса видљиве у *губљењу националног и културног идентитета малих народа и економском подчињавању ис-*

тих, распадању природних структура појединца и заједнице, развијању поданичког менталитета и смањивању броја становника (култура смрти).

Корпорацијске неетичке игре погодују „рекетирању”, „прању новца”, трговини дрогом, оружјем и људима, губитку смисла, тзв. „игара на срећу” и сл. Прањем новца објашњава се увоз драгог камена 22 пута скупљег од тржишне цене, или сировог шећера из Велике Британије у САД отприлике 50 пута скупљег... (видети шире, Радосављевић, 2005: 362-363).

Поред тога, тзв. „нови систем вредности”, дубоко је зашао у све поре слобода:

Живот више није највиши и неповредиви идеал (озакоњење еутаназије, абортус). Здравствени систем одлично функционише за оне који су важни. Здравствена заштита за њих ефикасно је организована уз помоћ новца и огромних профита који се уливају у приватне џепове без обзира на врло неефикасно управљање (Чомски, 2008а: 131).

Држава је све мање битна, где ти је добро ту је домовина (*патриотизам је преживела вредност*). Већа је имиграција, укључујући и илегалну имиграцију.

Нација је остатак прошлости. Присутна је ерозија националних суверенитета, осим кад се преко истих разарају вишенационалне државе.

Национална историја је непотребна јер се њоме само оптерећује садашњост. За Американце историја врло брзо нестаје сама по себи, остављајући само садашњи тренутак! (Тофлер, 1998: 291). Заборављају да човек није река да се не осврће уназад како је писао Сервантес.

У светлу изнетог оправдано је питање, везано за 1998. годину и дешавањима у Србији; како Ричард Холбрук (Richard Holbuck) може разумети значај манастира Грачаница, кад оно што Американци сматрају националном историјом сеже до америчког грађанског рата? Заговорницима „мисли” о непотребности историје, супроставимо се мишљу нашег нобеловца Иве Андрића, који каже да „само неуки и неразумни људи могу да сматрају да је прошлост мртва и непролазним зидом заувек одвојена од садашњице... Уносити светлост научне истине у догађаје из прошлости, значи служити садашњости”.

Везано за поље успешног бизниса, значајно место историји даје и Мичио Моришима (Michio Morishima) у делу *”Зашто је Јапан успео”*, где истиче: „Ниједна земља не може напредовати ако занемари сопствену прошлост, која ограничава њен садашњи развој. Свака научна мисао која занемари историју, иако на први поглед верно одражава стварност, временом постаје врло опасна. И економска политика којој недостаје историјска перспектива подједнако је опасна. Политика која се показала успешном у Јапану може бити штетна у Британији и обратно, јер постоје велике разлике у етосу, у понашању људи и другим културним обележјима која су наслеђена из прошлости” (Моришима, 1986: 230).

Национални језик је тренутно нужно зло које ће бити превладано преузимањем глобалног језика (*енглеског*).

По питању *вера* традиционалне религије су преживљене, религијска уверења су индивидуална ствар (секте) па је верска настава у школи непожељна.

Култура је дубоко укључена у профит. Потискују се локалне културе, на пример, кроз извоз филмова холивудске продукције. Отпори су минорни, али радују узјаве попут следеће: „Данас се у овој земљи осећа чудан недостатак части јер је влада своје грађане претворила у објекте употребе, са њеним империјализмом и ратним интервенцијама у другим земљама, у којима се не убијају само становници тих земаља, него индиректно и наши грађани. Да не говоримо о њеном ставу о индијанцима и црнцима, нападима на штампу и на идеале који се налазе у основама ове земље... Прихватање Ваше почастии... било би одузимање значаја овим проблемима!” Изјава има посебну тежину кад се сазна име аутора. Веровали или не, припада Марлону Бранду, а истом је обрзложио одбијање престижног *Затног глобуса*, 1973. године, за изванредну креацију у филму „Кум” (Мицић, 1974: 115).

У тексту *Бизнис и власт*, аутор др Бранимир Инић, пише како се један великан културе (Никита Михалков) маестрално осврће на моћ новца, и то: „Да сам желео да снимам у Холивуду, одавно бих то урадио... Ствар је у томе што се тамо не прави разлика између цивилизације и културе. На пример, Американци су имали 50 милиона долара и купили Ван Гога. Они сада знају да је

то Ван Гога. Дакле, могуће је купити резултат килтуре. Али, не-могуће је купити пут од Адамовог времена до Ван Гога. Тај пут мора да се прође... То је парадокс, загонетка... Американци који имају Ван Гога, шаљу у Француску филм "Рамбо V". И шта би-ва? Зараде 55 милиона долара. Тако Французи изгубе Ван Гога, али добију Рамба... Јер, новац може све, допушта све, даје све... Хоћу ли модерну кућу, или лажан зуб који ће изгледати као прави, или жену у свом кревету... Треба само да отворим новчаник и кажем једну реч: Колико?... Дакле, рецепт је веома једноставан: Новца нема без профита, зато је профит најважнији, све остало је губљење времена.. Ако створиш профит, можеш купити све, па и културу. А ако те неко оптужи да си то урадио користећи друге, једноставно изјави да то није тачно (Б. Инић, Данас, 17.12.2005: 23).

Породица је социјални облик који нестаје, непотребно подстиче одговорност, није нужно репродукцијска заједница, појединци могу уређивати односе како хоће (*истополни бракови*), рађање деце за жену је претерани напор и понижење (*дојење*).

Спорт, такође, није имун на неетичке поступке. Новац и ту „коло води”. У поменутом чланку др. Инића, наводи се да је фирма Најк (*Nike*) пример неетичности у бизнису, јер користи најјефтинију радну снагу, укључујући и децу у земљама које се не могу назвати демократским. У Вијетнаму, радницима је исплаћивано 69 долара месечно, иако је просек плата у тој земљи тад износио 275 долара. Производни трошкови и зараде производних радника морају бити мали, а са добити треба подмирити руководство компаније, кооперативну локалну владу, платити спонзоре, рекламе и сл. Тимови истражитеља из правосуђа 12 европских земаља, крајем 2009. године, испитују намештања утакмица у „најважнијој споредној ствари на свету”. Новчане суме које се помињу су енормне.

Већинске скупине су прегломазне, неефикасне и морају препустити права мањинским... Можда је баш нешто од овог резултат прочитане, али и детаљно растумачене вести о неком „успешном” економском потезу.

Закључак

Иако, према Макијавелију, човек који жели да увек у свему практикује доброту, неизбежно ће се наћи ожалашћен међу толицима који нису добри, неопходно је игнорисати идеју о неспособности борбе против наведене савремене пошасте. Овај свет може и треба бити хуманији.

Пословна и свака друга етика мора поразити прљаве корпорацијске игре и манипулације. Третирати запослене као људска бића, обезбедити им адекватне услове рада и пријатно окружење, тј. учинити рад занимљивијим, одговор је на питање: Како сламати мит о аморалном бизнису? (Ди Џорџ, Р, 2003: 395-425).

Организовани политички активизам све више расветљава погубност неолберализма, а сваки натпис о „корпорацијским мућкама”, сваки семинар, активност организација за заштиту човекове средине, као и јасне поруке о стварној корпоративној друштвеној одговорности коју емитују представници јапанско-германског модела³³, генерално појачавају оптимизам.

Морална и радна етика је препознатљивост јапанске организације (Радосављевић, 2005: 442). Тамо је постигнуто да људи доносе на посао не само тело већ и ум.

Потреба стварања политичке економије засноване на принципима сарадње, једнакости, самоуправљања и индивидуалних слобода, зависи и од наше просвећености.

За почетак, просветлимо се *знањем*. И на Западу је јасно да је знање данас централни ресурс продуктивности (Тофлер, 1998: 80). Ипак, овде још једном истакнимо пример Јапана. Само 0.7% становника, преко 15 година старости, у Јапану је неписмено. То је земља са највишим нивоом компјутерске писмености и опште културе. Основно и средње образовање је обавезно, а пријемни испити за факултете су ригорозни... (Радсављевић, 2005: 436-437). То није чудно, ако се зна да је у Великој Британији, изузимајући Шкотску и Северну Ирску, 1974. године било 170.000 студената, а од укупног броја само 15%, или 24.000, било је на техничким нау-

³³ Акције Тојоте (Јапан): „Само Бог и Тојота могу засадити дрво”, „Тојотин свет природе”...и сл.

кама. Исте године, на приватним и државним универзитетима у Јапану школовало се 1,590.000 студената, а од тог броја 21% или 330.000 студената, школовало се на техничким факултетима (Моришима, 1986: 204).

Знање као ресурс је неисцрпно, а и нелинеарно је. Мали ин-пути могу проузроковати диспропорционалне последице, јер *не-знање хомогенизује* - сви не знају на исти начин, *знање ствара различитост* - сви знају на различите начине!

Дакле, корпорацијама треба бити јасно да људи све више знају и да то није само њихова (корпоративна) привилегија. Поред тога, требају схватити да није неопходно преварити да би се победило.

На крају, цивилизацијски је, али и морално, указивати на етичке нелогичности свих појава и феномена, па неолиберализма.

Литература и извори:

1. Бжежински, З., (1999), *Велики шаховска табла*, ЦИД, Подгорица,
2. Бжежински, З., (2001), *Велики промашај*, Визарт, Подгорица,
3. Ди Џорџ, Р.Т., (2003), *Пословна етика*, Филип Вишњић, Београд,
4. Икач, Н., (2005), *Менаџмент људских ресурса*, ФТН Издаваштво, Нови Сад,
5. Клајн, И., Шипка, М., (2006), *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад,
6. Мицић, П. (1974), *Како водити пословне разговоре*, Мицић, Београд,
7. Моришима, М., (1986), *Зашто је Јапан успео*, Рад, Београд,
8. Павловић, Д., (2005), *Аутономија личности у Ролсовој теорији правде*, Едиција РЕЧ, Београд,
9. Радосављевић, Ж., Томић, Р., (2005), *Менаџмент у модерном бизнису*, ББО, Београд,
10. Ролс, Ц., (1998), *Теорија правде*, ЈП Службени лист СРЈ, Београд, ЦИД, Подгорица,
11. Тофлер, А., (1998), *Рат и антират*, Паидела, Београд,
12. Huntington, S., (1993), *Why International Primacy Matters*, International Security,
13. Цекић, Н., (2007), *Држава између анархије и утопије*, Службени гласник, Београд,

14. Чомски, Н., (1999), *Профит изнад људи*, Светови, Нови Сад,
15. Чомски, Н., (2008а), *Хегемонија или опстанак*, Рубикон, Нови Сад,
16. Чомски, Н., (2008б), *Интервенције*, Рубикон, Нови Сад.

Интернет линкови:

- <http://sr.wikipedia.org/wiki/>

ETHICS INDETERMINATION NEOLIBERALISM

Summary: The modern world economic authorities accept that the world economy dominated by two models - the Anglo-Saxon and Germanic-Japanese. Focusing on Anglo-Saxon economic model, the paper demystification represented the most extreme form of economic liberalism - neoliberalism. The way business and each other, ethics in the specified form of modern colonialism and imperialism, lose their basic attributes. Terms such as unscrupulous, corruption, inequality, layering, etc. A strong argument in the action against the fighters of the new world order, the disastrous effects of globalization and „free” market. The aim of „illuminate,” the essence and characteristics of neoliberalism, with its emphasis on ethical indeterminateness.

Key words: liberalism, neoliberalism, globalization, the role of the state, „free” market, ethics.